

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ВНУКАМИ ПРАВА НА МАЙНО СПАДКОДАВЦЯ ЗА ЗАКОНОМ

Петровський В.В.,

*студент 1-го курсу магістратури
Академії адвокатури України,
юрист ЮФ «Тотум»*

Спадкове право - це сукупність правових норм, що встановлює порядок переходу прав та обов'язків померлої особи (спадкодавця) за правом спадкування до однієї або кількох осіб (спадкоємців). Від народження та до самої смерті у кожної людини є права, як майнові так і немайнові, та обов'язки. В свою чергу, зі смертю людини одночасно припиняються її особисті немайнові права. Однак, майнові права, тобто матеріальні блага, які належали померлій особі, можуть бути об'єктом спадкування. Таким чином, відповідно до статті 1220 ЦК України, спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою[1].

Так, стаття 1216 ЦК України зазначає, що спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Чинний ЦК України, як і ЦК Української РСР 1963 року, передбачає два види спадкування: за заповітом та за законом[2].

У випадку спадкування майна за заповітом, сам же спадкодавець визначає кому із спадкоємців та яку частину свого майна він заповідає. Відтак, складення заповіту можна назвати особистим розпорядженням особи щодо свого майна після її смерті.

В свою чергу, спадкування за законом має свої специфічні особливості та є більш поширеним чим спадкування за заповітом. Так, частина 2 статті 1223 ЦК України визначає, що спадкування за законом відбувається у наступних випадках:

- Відсутності заповіту;
- Охоплення заповітом лише частини спадщини;
- Визнання заповіту недійсним;
- Неприйняття спадщини спадкоємцем за заповітом чи відмови від неї.

Однак, для реалізації свого права на спадщину спадкоємцям необхідно вчинити певні дії для прийняття такої спадщини. Згідно із частиною 1 статті 1269 ЦК України, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених

пунктах - уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. Виняток становлять спадкоємці, які постійно проживали із спадкодавцем на момент його смерті. Відтак, такі спадкоємці вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України, вони не заявили про відмову від неї (частина 3 статті 1268 ЦК України).

Відповідно до статті 1258 ЦК України, спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків.

Відтак, ст.ст. 1261-1265 ЦК України визначають черговість спадкоємців за законом, а саме:

1-ша черга - діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки;

2-га черга - рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері;

3-я черга - рідні дядько та тітка спадкодавця;

4-а черга - особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини;

5-а черга - інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Однак, як вбачається із приписів вище названих статей ЦК України, внуки, як окрема категорія спадкоємців, не включені в жодну із п'яти черг спадкоємців.

Проте, законодавець визначив, що внуки, як окрема категорія спадкоємців за законом, незалежно від їх черги, можуть успадкувати право на майно спадкодавця за певних умов.

1. Відповідно до ч.1 ст. 1266 ЦК України, внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини.

Таким чином, застосування приписів даної статті можливе виключно за умови, якщо мати, батько, дід або баба померли до відкриття спадщини.

2. Стаття 1276 ЦК України зазначає, якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її при-

йняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія).

Відтак, спадкування за правом спадкової трансмісії, в порядку переходу права на прийняття спадщини (ст. 1276 ЦК), застосовується, якщо спадкоємець був живим на час відкриття спадщини, проте помер, не встигнувши прийняти спадщину чи відмовитись від неї. Спадкування за правом спадкової трансмісії застосовується при спадкуванні як за законом, так і за заповітом[3].

3. Відповідно до ч.2 ст. 1274 ЦК України, спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

Отже, прийняття внуками спадкодавця спадкового майна, застосовуючи положення даної статті, можливе виключно за відмови спадкоємця від прийняття спадщини на користь внуків спадкодавця.

На сьогоднішній день судова практика в Україні йде наступним шляхом. Так, місцеві загальні суди можуть визнати за внуками спадкодавця право на майно в порядку спадкування за законом відповідно до четвертої черги спадкоємців. Проте, це можливе лише за умови, якщо внуки доведуть факт проживання із спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року №7 зазначено наступне: «При вирішенні спору про право на спадщину осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини (четверта черга спадкоємців за законом), судам необхідно враховувати правила частини другої статті 3 СК України про те, що сім'єю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки»[4].

У випадку, якщо внуки взагалі не проживали із спадкодавцем або проживали менше п'яти років разом, то суди визнають з ними право власності на спадкове майно тільки в порядку останньої п'ятої черги спадкоємців за законом. Таким чином, внуки спадкодавця стають в один ряд із іншими родичами спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно.

Тут виникає одне питання: «А чи справедливо, що внуки, як родичі прямої лінії споріднення, не віднесені до другої черги спадкоємців за законом?».

У своїй монографії «Українське цивільне право. Спадкове право» професор, д.ю.н., заслужений юрист України, Ромовська З. В. зазначила: «Оптимальним бачиться включення внуків до другої черги як самостій-

них фігурантів і відповідне відсунення усіх черг. В результаті мали б ми шість черг спадкоємців за законом. А поки це не станеться, негативні наслідки прогалини у законі суд може подолати за допомогою аналогії права (ст.8 ЦК). Керуючись засадою справедливості, суд має усі підстави для включення внука до числа спадкоємців другої черги, разом із своїми бабою, дідом, тіткою та дядьком» [5, с. 186-187].

Я в повній мірі погоджуюся із такою позицією автора, оскільки це єдиний на даний час спосіб захистити право внуків на включення їх у другу чергу спадкоємців за законом.

Так, у статті 8 ЦК України зазначено наступне: «1. Якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону).

2. У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права)».

Окремо варто зауважити, що відсутність внуків, як окремих фігурантів у черговості спадкоємців за законом я ні чим іншим, як прогалиною у цивільному законодавстві. Відтак, цю прогалину можна виправити виключно шляхом внесення змін у Цивільний кодекс України. Однак, цей процес є досить довготривалим та непростим, тому потрібно шукати альтернативні шляхи для подолання цієї прогалини.

В свою чергу, у п.6 ч.1 ст. 3 ЦК України виділено **справедливість, добросовісність та розумність**, як загальні засади цивільного законодавства. Відтак, можна з упевненістю стверджувати, що справедливо і розумно було би віднести внуків до другої черги спадкоємців за законом. Так, як до другої черги спадкоємців за законом віднесено діда та бабу спадкодавця, було би розумно застосовувати зворотню аналогію по відношенню до внуків спадкодавця та можливість визнавати за ними право власності на спадкове майно в порядку другої черги спадкоємців за законом.

Висновки: Питання спадкування внуків, як спадкоємців за законом є досить дискусійним та неоднозначним. Прогалина у цивільному законодавстві щодо не віднесення внуків, як окремих фігурантів до жодної із черг спадкування є до сьогоднішнього дня актуальною. Відтак, для захисту права внуків у справах щодо спадкування за законом потрібно звертати увагу судів на цю проблему. Таким чином, шляхом для подолання такої прогалини у цивільному законодавстві України,

допоки не були внесені зміни у Цивільний кодекс України, є застосування аналогії права та посилання на засади цивільного законодавства, а саме справедливність, добросовісність та розумність.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 № 1540-VI, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
3. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, лист від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування», [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13>
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року №7 «Про судову практику у справах про спадкування», [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>
5. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право: Підручник – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 264 с.

Науковий керівник: доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук Федоришин Олександр Олександрович